

Landschappen van wereldformaat

DRÉ VAN MARREWIJK

Onder deze titel vond in juni 1996 in de Statenzaal van de Provincie Utrecht het derde lustrumcongres plaats van de Historisch-Geografische Vereniging Utrecht. Tijdens het congres werden zes Nederlandse cultuurlandschappen voorgedragen om te worden genomineerd voor plaatsing op de Werelderfgoedlijst van UNESCO. Het moesten dan ook wel zeer bijzondere landschappen zijn, landschappen van universele betekenis, landschappen van wereldformaat. Bovendien was bijzonder dat complete cultuurlandschappen werden voorgedragen. De Nederlandse ambassadeur bij de UNESCO, de heer De Visser, liet weten dat Nederland met de nominatie van deze cultuurlandschappen een belangrijke bijdrage kon leveren aan de internationale discussie over de plaatsing van cultuurlandschappen op de Werelderfgoedlijst. Dit nummer van het Historisch-Geografisch Tijdschrift doet verslag van het congres.

Het Nederlandse landschap is uniek in de wereld. In de loop van meer dan 7000 jaar hebben de bewoners de delta van Rijn, Maas en Schelde omgevormd tot een cultuurlandschap. Iedere vierkante meter draagt de sporen van vroegere menselijke activiteiten. De natuurlijke verscheidenheid vroeg op iedere plaats en op ieder moment in de geschiedenis om nieuwe oplossingen om het woongebied veilig te stellen of uit te breiden. Het leidde tot een ongekende landschappelijke variatie en een groot aantal landschapstypen.

Echter, niet ieder landschapstype in ons land is even representatief en in internationaal opzicht even bijzonder. Evenmin is iedere streek even gaaf behouden gebleven. Uit zes landschapstypen, die van internationale betekenis worden geacht, is steeds één gebied geselecteerd, dat nog altijd de karakteristieken van dat landschapstype in zich herbergt. Het zijn historische landschappen, waarin de sporen van vroegere bewoning en van latere aanpassingen zichtbaar zijn. Ook zijn het levende landschappen, waarin mensen wonen, werken en zich ontspannen.

De 'rode draden', die bij de selectie van de gebieden zijn gehanteerd, zijn de strijd tegen het water en de invloed van de Gouden Eeuw op het landschap.

Het gevecht tegen de zee sinds prehistorische tijden wordt gesymboliseerd in het terpengebied van Middag-Humsterland. De betegeling

van het rivierwater en de ontginning van de lege komgebieden zijn nergens zo fraai zichtbaar als in de Ooypolder. En de ontginning van de natte veenmoerassen, volgens de strakke regelmaat van de cope-ontginning, wordt geïllustreerd in het veenweidegebied rond Kamerik en Kockengen. De 'Gouden' 17^e eeuw was een korte periode waarin Holland de spil vormde van de internationale handel. De gevolgen daarvan zijn niet alleen te zien in de Amsterdamse grachtengordel, maar ook in het buitengebied. Amsterdamse kooplieden financierden droogmakerijen, zoals de Beemster, en legden buitenplaatsen aan langs de Vecht. De groei van de welvaart in de Hollandse steden leidde bovendien tot een steeds grotere behoefte aan brandstof. Een belangrijk deel van die behoefte werd gedekt door turf. Voor de turfwinning werden onder meer de Gronings-Drentse veengebieden opengelegd. Hier ontstonden de kanaaldorpen van de veenkoloniën, waarvan Kiel-Windeweer nog een karakteristiek voorbeeld is.

De Historisch-Geografische Vereniging Utrecht (HGvU) wil voor deze gebieden bijzondere aandacht vragen. De geselecteerde gebieden zijn bijzonder waardevolle cultuurlandschappen, het beleidsterrein waarvoor minister Van Aartsen van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) verantwoordelijk is. In deze landschappen zijn belangrijke archeologische, bouwhistorische en architectonische waarden

aanwezig. Het zijn deze waarden, die in belangrijke mate de bijzondere cultuurhistorische betekenis van de landschappen bepalen. De beleidsverantwoordelijkheid voor dit deel van ons cultureel erfgoed is aan staatssecretaris Nuis van Cultuur toevertrouwd. Eén cultuurlandschap, waarvoor twee departementen zorg dragen! Hoe kan het mooier, zou je denken. Toch menen wij dat het mooier kan. De samenwerking tussen beide departementen op het gebied van de zorg voor dit deel van onze cultuur zou namelijk beter kunnen en beter moeten. In die opvatting staat de HGvu niet alleen. Ook de Raad voor Cultuur heeft in zijn in 1996 uitgebrachte advies over de Cultuurnota 1997–2000 gewezen op de noodzaak om het onderling overleg en de onderlinge afstemming van het beleid te versterken. Overigens zou ons inziens ook het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) daarbij betrokken moeten worden.

De Raad voor Cultuur vraagt beide departementen in zijn advies om:

- het ontwikkelen van een geïnspireerde en integrale visie op de cultuurhistorische waarden;
- het aangeven van de betekenis van deze waarden voor de ruimtelijke ontwikkeling, en
- de vertaling daarvan in een samenhangend en activerend beleid, gericht op mobilisatie van partners en belanghebbenden in dit streven¹.

De HGvu pakt die handschoen graag op. Om het proces van interdepartementale afstemming en integrale beleidsvorming op gang te brengen, wil de HGvu een suggestie doen, die wellicht een eerste stap kan vormen tot hechte samenwerking. Wij vragen beide ministeries de zes hier besproken gebieden gezamenlijk voor te dragen voor plaatsing op de Werelderfgoedlijst. De richtlijnen van de UNESCO bieden hiervoor de mogelijkheid.

De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat twee van de zes genoemde gebieden al op de zogeheten ‘Tentative List’ van de UNESCO zijn geplaatst. Middag-Humsterland staat er al op vanwege zijn archeologische waarde en de Beemster van-

wege zijn betekenis voor de landschapsarchitectuur. Wat wij willen benadrukken is dat deze gebieden vanwege alle aspecten van hun cultuurhistorische ontwikkeling van internationaal belang zijn en dat deze landschappen het daarom verdienen om door beide departementen gezamenlijk te worden genomineerd.

Voor het opnemen van een gebied op de Werelderfgoedlijst is een adequate bescherming een vereiste. Nederland beschikt daartoe over een aantal zeer effectieve instrumenten. Allereerst is er de mogelijkheid van wettelijke bescherming van archeologische en bouwkundige monumenten door middel van de Monumentenwet. Bijzondere natuurwaarden kunnen worden beschermd met de Natuurbeschermingswet. Tussen deze twee wetten gaapt echter nog een gat, dat tot op heden niet is gedicht, ook niet door het ruim toepassen van het instrument van de beschermde dorpsgezichten. Ik doel hierbij op de mogelijkheid om ‘landschapsgezichten’ wettelijk te beschermen, een voorstel dat alweer enige jaren tevergeefs wacht op opname in de Natuurbeschermingswet². Maar wettelijke bescherming kan voor grotere gebieden niet de gehele oplossing zijn. Al is het alleen al om de indruk te vermijden, dat wij willen pleiten voor een volledig ‘conserveren’ van deze gebieden. Integendeel: het moeten levende cultuurlandschappen blijven, waaraan iedere tijd een eigen bijdrage levert. Een voortgaande ontwikkeling van bijvoorbeeld landbouw en recreatie wordt vandaag de dag eerder als een voorwaarde gezien om het verleden levend te houden. Deze ontwikkeling dient wel zo te worden geleid, dat de bestaande cultuurhistorische waarden worden gerespecteerd. Een weloverwogen gebruik van het planologisch instrumentarium is daarvoor noodzakelijk, waarbij de betrokkenheid van de provinciale en gemeentelijke overheden onontbeerlijk is. Tenslotte is voldoende draagvlak bij en betrokkenheid van de lokale bevolking een noodzakelijke voorwaarde voor een werkelijk effectieve bescherming van ons cultureel erfgoed. Alleen dan kan

de geschiedenis van ons land in het landschap herkenbaar blijven. Opname van de gebieden op de Werelderfgoedlijst kan het sluitstuk zijn, de erkenning van de universele betekenis van dit cultureel erfgoed.

Als blijvende herinnering aan het congres werd aan drs. C. van 't Veen, directeur Cultureel Erfgoed van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCenW) en dr. ir. H.S.B.M. van Asperen, directeur Natuurbeheer van het ministerie van LNV een poster aangeboden, waarop de betekenis van de geselecteerde gebieden nog eens kort uiteengezet wordt. In zijn reactie op de aanbieding van de poster zegde de heer van 't Veen toe om de voorstellen samen met het ministerie van LNV serieus te bestuderen, teneinde tot gezamenlijke voordrachten voor de Werelderfgoedlijst te komen. De heer van Asperen was verheugd dat in de voorstellen van de HGvU, anders dan in de selectie van 'Levend Verleden', ook aandacht is besteed aan het buitenplaatsenlandschap, de nouveau riche in de natuur. Hij zegde toe – zodra de wijziging van de Natuurbeschermingswet door het parlement was goedgekeurd – met de provincies in overleg te treden om de aanwijzing van beschermde landschapsgezichten te bepleiten. De op het congres gedane voorstellen zullen daarbij betrokken worden. Het aanduiden van gedeelten van deze gebieden als deel van het internationaal erfgoed en het bieden van passende bescherming via de aanwijzing als beschermd landschapsgezicht leek hem niet op wezenlijke problemen te stuiten. Tevens zegde hij toe in de toekomst intensiever met OCenW en VROM te gaan samenwerken aan een samenhangend cultuurhistorisch beleid.

In dit extra nummer van het Historisch-Geografisch Tijdschrift zijn op één na alle inhoudelijke bijdragen aan het congres opgenomen. Door de keuze voor uitsluitend de inhoudelijke bijdragen ontbreken de openingsrede van de Utrechtse gedeputeerde voor Cultureel Erfgoed, mr. D. H. Kok, de reacties van de directeurs Natuurbeheer en Cultureel Erfgoed, waaraan

hierboven kort werd gerefereerd, alsmede de onnavolgbare rol van samenvatter en samenbinder van de dagvoorzitter, prof. dr. G.J. Borger.

Landscapes of world stature

This was the theme of the third lustrum congress of the 'Historisch-Geografische Vereniging Utrecht' (HGvU). This congress proposed to nominate six dutch cultural landscapes for the World Heritage List of the UNESCO. The dutch landscape is unique because of the high density of traces of human activities in the past. The chosen landscapes are characteristic for the development of a greater region. They are of universal value. It is the first time complete cultural landscapes are nominated. The HGvU proposed to two departments – the Ministry of Agriculture, Nature Management and Fisheries and the Ministry of Education, Culture and Science – to nominate the six landscapes together. This nomination of these landscapes can contribute to the international discussion on the nomination of cultural landscapes on the World Heritage List.

LITERATUUR

- DOCKUM, SASKIA VAN, SANDRA VAN LOCHEM, DRÉ VAN MARREWIJK, HANS RENES, ROB SMOUTER & KLAAS VAN DER WIELEN (1997). Nederlandse landschappen van wereldformaat. Geografie 6/1.
- HGvU (1996). Landschappen van wereldformaat. De Nederlandse cultuurlandschappen van internationaal belang. Congresposter.
- RAAD VOOR CULTUUR (1996). Een cultuur van verandering. Advies Cultuurnota 1997–2000 - Monumenten en Archeologie.

NOTEN

- 1 Begin 1997 startten de gezamenlijke ministeries van OCenW, LNV én VROM het project Beldere, dat beoogt integraal rijksbeleid te ontwikkelen over de relatie tussen cultuurhistorie en ruimtelijke ordening.
- 2 De bedoelde wijziging van de Natuurbeschermingswet is eind 1997 door de Tweede Kamer en begin 1998 door de Eerste Kamer goedgekeurd.